

TÜRK EKONOMİSİNDE TARIM SEKTÖRÜ VE TÜRK TARIMININ ÖNEMLİ EKONOMİK SORUNLARI

Ass. C. Necat BERBEROĞLU

GİRİŞ

Bu çalışmada Türk Ekonomisinde tarım sektörünün önemi, yeri ve ekonomik gelişmeye katkıları ortaya konarak, bu sektörün önemli ekonomik sorunları incelenmeye çalışılmıştır. Burada bu konuya yeni bir yaklaşım yapmaktan çok tarım sektörüne önem verilmesini gerektiren nedenler ve bu sektörün ekonomiye olan etkileri sıralanmış ve tarım sektörünün ekonomik sorunlarına dikkat çekilmiştir.

Bilindiği gibi, tarım dar anlamda toprağı işlemek ve bitkisel üretimde bulunmayı ifade etmesine karşılık, geniş anlamda toprak, tohum ve diğer girdileri kullanarak, bitkisel ve hayvansal üretimde bulunmak ve bu ürünleri işleyerek yarı mamul yada mamul maddeler haline getirmek şeklinde tanımlanabilir (1).

Tarım insanlığın ilk devirlerinden günümüze kadar önemini korumuştur. Günümüzde tarıma önem verilmesini gerektiren ne-

(1) İbrahim Aksöz, Zirai Ekonomiye Giriş, Erzurum 1972, s. 7.

denleri şöyle sıralayabiliriz (2). İlk olarak, tarım sektörünün faaliyet alanının temelini zorunlu gıda maddelerinin üretimi oluşturduğundan, tarım insanların yaşamlarını sürdürebilmeleri için zorunlu bir faaliyet olmaktadır. İkinci olarak tarım, özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde çalışan nüfusun büyük bir bölümüne istihdam olanağı sağlayarak, işsizliğin ekonomik yapıda doğuracağı büyük zararları önlemektedir. Üçüncü olarak tarım sektörü günümüz ülkelerinin birçoğunda yaratılan milli gelirin en önemli bir bölümünün sağlandığı sektör olmaktadır. Son olarak ta tarım gelişmekte olan ülkelerin gelişme çabalarına, çalışmamızın daha sonraki bölümlerinde inceleyeceğimiz şekilde, birçok katkıda bulunmaktadır (3).

I. TARIM SEKTÖRÜNÜN ÜLKE EKONOMİSİ AÇISINDAN ÖNEMİ VE TÜRK EKONOMİSİNDEKİ YERİ

A. TARIMSAL ÜRETİM

Tarımsal üretimin, toprak ve tabiat şartlarına çok sıkı bir şekilde bağlı olması ve kullanılan üretim faktörlerinin diğer sektörlerden farklılık göstermesi nedeniyle, kendisine ait birçok özelliği bulunmaktadır (4).

Sözü edilen özelliklerin başında tarımsal üretimin tabiata bağlı ve üretim süresinin çok uzun olması gelmektedir. Gerçekten tarımsal üretimde sadece tabiat şartlarının izin verdiği ürünler üretilebilmekte ve bu üretim için genellikle bir yıllık bir süre gerekmektedir.

Tarımsal üretimde de diğer sektörlerin üretiminde olduğu gibi sabit ve değişen maliyetlerin karşılanmış gerekmektedir. Bu üretim çeşidinde diğerlerinden farklı olarak üretimin yapılamadığı zamanlarda bile sabit maliyetlere katlanması gerekmektedir. Maliyetler açısından tarımsal üretimin diğer üretim çeşitlerinden farklılığı, tarımda sabit maliyetlerin toplam maliyetler içindeki payının % 80 gibi çok yüksek bir oranda olması nedeniyle, kolaylıkla anlaşılabilir (5).

(2) Gülten Kazgan, Tarım Ekonomisi ve İktisadi Gelişme İst. 1970, s. 17.

(3) Kazgan, a.g.e. s. 177.

(4) Aksöz a.g.e. s. 11—40.

(5) Aksöz, a.g.e. s. 12.

Tarımsal ürünlerin arzı, diğer sektörlerin ürünleri ile kıyaslandığında esnek olmamaktadır (6). Bunun sonucunda ürün fiyatları düştüğü zamanlarda tarım ürünlerinin arzı azaltılarak fiyatların tekrar yükseltilmesine olanak bulunamaz. Bunun tersine fiyatların yükseldiği zamanlarda da üreticiler kısa dönemde arz miktarını arttıramazlar. Bunun nedeni, üretim miktarının arttırılabilmesi için ya üretim alanının genişletilmesi, yada aynı alandaki sermaye miktarının, yani işçiliğin arttırılması gerekir. Fakat tarımdaki azalan verimler kanunu nedeniyle buna çok zaman olanak bulunmamaktadır.

Tarımsal ürünlerin talebide esnek değildir (7). Bunun nedeni de, tarım ürünleri daha önce belirttiğimiz gibi genellikle zorunlu gıda maddelerinden oluşmaktadır. Tarımsal üretimin arttırılması durumunda bunların talebi, fiyat düşürülse dahi pek arttırılamaz. Bu durum hem iç ticaretle hemde dış ticaretle söz konusu olmaktadır (8).

Tarımsal üretim, üretim faktörleri mülkiyeti açısından da diğer sektörlerin üretimi ile kıyaslandığında farklılık göstermektedir. Tarımda kullanılan bütün üretim faktörlerinin sahibi genellikle tek bir şahıs (sadece üretici) olmaktadır. Bu durumun diğer sektörlerde böyle olmadığı açıktır.

Tarımsal üretimin piyasa ile ilgisi diğer sektörlerin üretimlerine oranla çok daha azdır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde tarımsal üretimin büyük bir bölümünün hiç pazarlanmadığı bilinmektedir. Ayrıca sanayi sektöründeki üretici değişen piyasa şartlarına, kendisini uyarlayabilmesine karşılık tarım sektöründeki üretici çok zaman bu olanaktan yoksundur. Örneğin, sanayi sektöründeki bir firma, malının piyasa fiyatı, maliyet fiyatının altına düşerse ilk olarak işçilik giderlerini ve diğer değişen maliyetlerini azaltabilir. Fakat tarım sektöründeki üretici böyle bir durumda işçilik giderlerini hiç azaltamaz, değişen maliyetlerini ise toplam maliyetler içinde az bir yer tuttuğu için azaltsada toplam maliyetlerini istediği oranda kısamaz. Tarımda işçilik giderlerinin azal-

(6) Halil Dirimtekin, Genel İktisat (Mikro) Eskişehir 1976, s. 103—124.

(7) Dirimtekin a.g.e. s. 107.

(8) B.F. Johnston ve J.W. Mellor (çev.: Selçuk Özdeğiz) İktisadi Kalkınmada Tarımın Rolü. İktisadi Kalkınma Seçme Yazılar, O.D.T.Ü. Ankara 1966, s. 251.

tılmamasının nedeni şudur, üretici genellikle üretimde sadece kendisi ve aile fertleri ile birlikte çalıştığı için bunları işten çıkaramaz veya kendisinin ve ailesinin tüketimini kısarak masrafı azaltamaz.

Tarım ürünlerinde görülen bir başka özellik ise bunların fiyatlarının diğer ürün fiyatlarına oranla daha fazla dalgalanma göstermesidir. Bunu doğuran nedenler, yukarıda açıkladığımız gibi, başta üretimin tabiat şartlarına bağlılığı, daha sonrada tarımsal ürünlerin arz ve talebinin esnek olmamasıdır.

Genellikle tüm ülkelerde, tarım sektöründe nüfus başına elde edilen gelir diğer sektörlerle oranla daha düşüktür. Bu sonucu doğuran nedenler çeşitlidir. Bunların başında tarım sektöründe sermaye miktarının kısıtlı ve bu sermayenin devir hızının düşük olması gelmektedir. İkinci olarak teknolojik gelişme ve verim artırıcı tedbirler sonucu üretim artışı karşısında ürünlerin talebi arttırılmamaktadır. Üçüncü olarak, kırsal alanda doğum oranının yüksek olması ve tarım sektöründe gizli işsizliğin yaygın olması sonucu kişi başına düşen gelir az olmaktadır. Ayrıca tarım sektöründe eğitim düzeyinin düşük olması nedeniyle üretimde verimliliği ve kişi başına düşen geliri arttırıcı değişiklikler kolaylıkla benimsenemez.

Buraya kadar saydığımız özelliklerin yanında tarım sektörünü diğer sektörlerden ayıran birçok özellik daha vardır. Bunlar tarım sektörünü oldukça kısıtlamaktadır. Örneğin, tarımda makineleşme olanağı diğer sektörlerle oranla sınırlıdır. Tarımda üretim miktarı ve şartları genellikle belirsizdir. Üretim büyük bir riski göze almayı gerektirir. Ürünlerin maliyetini hesaplamak zordur. Belli bir dönemde piyasada talep edilmeyen ürünlerin stok edilip daha sonra satılma olanağı diğer sektör ürünlerine oranla daha azdır.

Sayılarını daha da arttırabileceğimiz bu özellikler tarımsal üretimi bütün diğer sektörlerin üretimlerinden ayrılmaktadır (9).

B. EKONOMİK GELİŞME ile TARIMIN İLİŞKİSİ

Diğer bazı kavramlarla karşılaştırılması veya eş anlamlı olarak kullanılması nedeniyle ekonomik gelişme kavramının tanımı

(9) Bu konuda Bkz. Aksöz a.g.e. s. 11—40; Kazgan a.g.e. s. 23—174 Johnston ve Mellor a.g.e.; Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti, İktisadi Kalkınmanın Zirai Cephesi III Konferans İstanbul 1964.

yapılmadan önce ilk olarak, ekonomik gelişmenin ve benzer kavramların birbirinden ayırd edilmesini gerekmektedir.

Ekonomik gelişme kavramı ile çok zaman karıştırılan diğer iki kavram büyüme ve kalkınmadır. Büyüme kavramının yerine çok zaman kalkınma veya gelişme sözcükleri kullanılmaktadır. Örneğin, kalkınma planlarımızda büyüme ve kalkınma terimleri eş anlamlı olarak kullanılmaktadır (10). Bilindiği gibi planlarda yılda % 7 olarak belirtilen kalkınma hızı aslında ekonominin büyüme hızıdır. Bazen de kalkınma hızı, planlardaki gibi, kişi başına düşen gelirin artış hızı yerine toplam gelirin artış hızını ifade etmektedir. Türkçede en çok karıştırılan iki terim ekonomik büyüme ve ekonomik gelişme olmaktadır. Bu iki kavramın arasındaki iççelik diğer dillerde de ortaya çıktığından birçok iktisatçı bunların arasındaki farka değinmişlerdir. Bu iktisatçılara göre bir ekonominin değişmesinin iki boyutu vardır. Bunlardan birisi gövdenin genişlemesi yani hacmin büyümesi, diğeri ise gövdenin bünyesinin yani yapısının değişmesidir (11). Birinci değişikliğe büyüme, ikincisine gelişme denilmektedir.

Bu iki kavramın ekonomideki anlamları görüldüğü gibi sözlük anlamlarından farklı değildir. Kısacası, ekonomik büyüme, ekonominin fiziki yapısının büyümesini, hacminin genişlemesini, ekonomik gelişme ise emeğin vasıflarının artmasını, verimliliğin artmasını, organizasyonun ussallaşmasını, yeniliği ifade etmektedir. Schumpeter'e göre ekonomik gelişme ekonominin alışılmış yörüngesinden ayrılıp, teknolojik gelişmenin katkısı ile daha üstteki bir yörüngeye sıçraması demektir. Bu sıçrama bazı sarsıntılarla ortaya çıkmaktadır. Ekonomik büyüme ise ekonominin temel verilerinde devamlı değişmeler demektir.

Ekonomik gelişmenin tanımından anlayabileceğimiz gibi tarımın ekonomik gelişmedeki önemi oldukça karmaşık olmaktadır. Bunun nedeni tarımsal üretimin artması ekonominin büyümesine doğrudan etki etmesine karşın ekonomik gelişmeye oldukça farklı bir şekilde etki etmektedir.

Bütün bunlardan çıkaracağımız sonuçların ışığında ekonomik gelişmeyi şöyle tanımlayabiliriz: Ekonomik gelişme bir ekonominin

(10) Bkz. I. Beş Yıllık Kalkınma Planı ilgili bölüm.

(11) Sabri Üigener, *Milli Gelir ve İstihdam*, Sermet Matbaası, İstanbul 1966.

sadece fiziki yapı açısından büyümesi değil, aynı zamanda ekonominin bünye ve yapı olarak gelişmesi, ekonomideki verimliliğin artması, teknolojinin ilerlemesi, organizasyonun gelişmesi demektir.

Tarımın yukarıda incelediğimiz farklı özelliklerinin önemi ekonomilerin gelişmişlik düzeyi ile orantılı olarak azalıp çoğalmaktadır. Ekonomik gelişmesini tamamlamış ülkelerde bu özelliklerin önemi tamamen kaybolmuş tarım sektöründeki üretim faaliyetleri diğer sektörlerdeki üretim faaliyetlerine benzemiştir. Buna rağmen tamamen gelişmiş ülkelerde dahi tarım sektörü ile diğer sektörler arasında bazı farklar var olmaktadır. Denilebilir ki tam gelişmişlik düzeyinden aşağıya doğru inildikçe tarım ile diğer üretim faaliyetleri arasındaki farklar artmakta ve bu farkların kapsamı genişlemektedir (12).

Gelişmiş ülkelerde dahi bu farkların tamamen ortadan kalkmamasının nedeni, diğer sektörlerde ortaya çıkan karteller ve tröstler gibi dev firmaların tarıma girememiş olması ve tarımsal üretimin aileye dayalı kalmasıdır.

Tarım ile ekonomik gelişme ilişkisinin sınırlarını, tarımın daha önce izlediğimiz özellikleri çizmektedir. İnsanların ekonomik gelişmeyle orantılı olarak gelirleri arttıkça ihtiyaçları daha çeşitlenmekte, teknolojik ilerlemenin doğurduğu ihtiyaçlar diğerlerine oranla daha fazla artmaktadır. Gıda maddelerinin karşıladığı fizyolojik ihtiyaçlar insan yapısıyla sınırlı olduğu halde, teknolojik ürünlerin karşıladığı diğer ihtiyaçların bir sınırı bulunmamaktadır (13). Bu tür ihtiyaçlar giderildikçe yenileri ortaya çıkmakta ve çoğalmaktadırlar. Bu nedenle tarım fakir toplumlarda büyük bir önem taşımaya karşın zengin toplumlarda önemini yitirmektedir. Sonuçta da tarımsal ürünlerin çokluğunu zorunlu gıda maddeleri oluşturduğu için tarımın önemi gelişme düzeyi yükseldikçe azalmaktadır.

Ekonomik gelişme, tanımını yaparken gördüğümüz gibi, toplumun davranışlarında üretim tekniğinde, toplumsal yapıda ortaya çıkan değişiklikler anlamında ise de, genel olarak ekonomik geliş-

(12) Kazgan, A.g.e. s. 9.

(13) Dirimtekin, A.g.e. s. 139—140.

me kiři bařına dūřen gelirin artıřı ile belirlenebilmektedir. Kiři bařına dūřen gelirin artıřı sonucunda sermaye stoku bŸyŸmekte ve nitelięi deęiřmektedir. BŸylece Ÿretimde nisbi olarak daha fazla sermaye kullanılabilmektedir. Oransal olarak daha fazla sermaye kullanan Ÿretim sanayi Ÿretimini olduęunu dūřŸnŸrssek ekonomik geliřme ile sanayileřme eř anlamlı olarak kullanılabilir. Tarımsal Ÿretim bu geliřme sŸreci içinde sermaye kullanma oranı ve Ÿretim teknięi deęiřmesiyle sanayi sektŸrŸndeki Ÿretime benzer bir durum almasına raęmen kendine ŸzgŸ Ÿzelliklerini tamamen kaybetmez. Bu Ÿzelliklerde geliřme sŸreci boyunca sanayi sektŸrŸnŸ ve tŸm ekonomiyi etkiler (14).

Ekonomik gelişme bir yandan tarım dışı sektŸrlerin değişmesi ile diğer yandan tarım sektŸrŸnŸn değişmesi ile oluşmaktadır. Bu değişmeler sonucunda tarımı diğer sektŸrlerden ayıran farklar azalmakta ve bazı Ÿzellikler ortadan kalkmaktadır. Bu açıdan tarımın değişmesini doğuran temel gŸ sanayileşmedir denilebilir.

Dięer taraftan ekonomik gelişmenin bir anlamda sermaye birikiminin artması veya hızlanması demek olduğunu dūřŸnŸrssek, tarım sektŸrŸnŸn toplam Ÿretim gelirleri ile i ve dış ticaretten sağlanan gelirlerde en Ÿnemli sektŸr olduğu Ÿlkelerde, tarımı gelişmeyi sağlayan en bŸyŸk gŸ olarak ele almamak mŸmkŸn değildir. (Bu tŸr Ÿlkelerin gelişmekte olan Ÿlkeler olduğu açıkça ortadadır) Tarım dışı sektŸrlerin gelişmesi bu sektŸrlere faktŸr arzının artmasına bağlıdır. Tarım bu sektŸrlerin, gerek sermaye gerek iřgŸcŸ faktŸrlerinin arzı açısından tek kaynağı olmaktadır. Ayrıca birçok gelişmekte olan Ÿlke ihracat gelirlerinin bŸyŸk bir kısmını tarımsal ŸrŸnlerden sağlanmaktadır.

BŸtŸn bunlar gŸz ŸnŸne alındığında gelişmekte olan Ÿlkeler açısından tarımın Ÿnemi açıkça ortaya çıkmaktadır.

C. TARIMSAL GELİRİN MİLLİ GELİR İÇERSİNDEKİ YERİ (15)

Tarım sektŸrŸnŸn ekonomi içindeki yerinin ve Ÿneminin belirlenmesi amacıyla kullanılan ŸlŸtlerin başında Ÿlke içinde yara-

(14) Johnston, Mellor, A.g.m.

(15) Bu konuda Bkz. İhsan Erkul, TŸrkiye Ziraat İşçileri ve Bunlara İlişkin alışma Hukuku, İstanbŸl 1967, G. Kazgan, Tarım Ekonomisi.... GŸlten Kaz-

tılan tarımsal gelirin toplam milli gelire olan oranı gelmektedir. Bu ölçüt tarım sektörünün tüm ekonomi içerisindeki ağırlığını ortaya koymaktadır.

Gelişmekte olan ülkeler açısından tarımsal gelirin yurt içi gelir veya gayri safi milli hasıla içindeki payı incelenirken Türkiye'ye ait rakkamlar bize yeterli bilgiyi verecektir. Tüm gelişmekte olan ülkeler gibi Türkiye'de tarım sektörünün yurt içi gelir ve GSMH içerisindeki payı yıllar itibariyle bir düşme göstermesine rağmen, bu sektör yaratılan gelirlerin temel kaynağı olma durumunu korumaktadır.

TABLO 1

	Sektör Gelirlerinin Yurt İçi Gelire Oranı			Sektör Gelirlerinin G.S.M.H.ya.Oranı		
	1963	1967	1971	1963	1967	1971
Tarım	41.2	35.4	31.5	35.7	30.2	26.2
Sanayi	16.8	19.5	20.6	14.6	16.7	17.1
Hizmetler	42.0	45.1	47.9	36.4	38.6	39.8
Yurt İçi Gelir	100.	100.	100.	86.6	85.6	83.3
Gayri Safi Milli Hasıla	—	—	—	100.	100.	100.

Kaynak : III Beş Yıllık Kalkınma Planı, s.8, Tablo 3.

TABLO 2

Tarım ve Sanayi Sektörlerinin Yarattıkları Gelirler (000)

Yıllar	1963	1965	1967	1969	1970	1971	1972	1973
Tarım	24.095	23.659	29.975	33.712	39.513	51.108	60.240	74.559
Sanayi	11.976	15.338	21.335	27.900	31.015	40.651	51.601	65.747

Kaynak : Türkiye Milli Geliri ve Harcamaları D.İ.E. yayın No:712, s. 26, Tablo 30.

gan, Türkiye Ziraatında Arz Fonksiyonu, Sermet Mat. İstanbul 1962. Aykut Herakmen, Türkiye'de Tarım Sektörüne Yapılan Mali Yardımlar, Ankara 1967.

Buradan görüldüğü gibi tarım sektörünün yaratılan gelirler içerisindeki payı mutlak olarak artmasına rağmen sanayi ve diğer sektörlerdeki artışın daha fazla olması nedeniyle bu pay oransal olarak gerilemiştir. Bütün bunlara rağmen Türkiye'de tarım sektörü ülke ekonomisi içerisinde en önemli sektör olma durumunu korumuştur.

Aynı şekilde Tarım ve Sanayi sektörlerinin gelirlerini çeşitli ülkeler açısından incelersek durum yine pek farklı olmaz. Tablo 3'de görülen Türkiye, Yunanistan, İran ve AET ülkelerindeki durum bizim savımızı desteklemektedir. Ayrıca bu tabloda ki değerler üzerinde yorum yaparken, Yunanistan'ın turizmden, İran'ın petrolden sağladığı büyük gelirlerin tarım dışı sektörlerin paylarında yer aldığına dikkat etmek gerekmektedir. Buna rağmen bu iki ülkenin tarım sektörlerinin yutr içi gelirdeki payları oldukça yüksektir.

TABLO 3

Çeşitli Ülkelerde Tarım ve Sanayi Gelirlerinin Yurt İçi Gelire Oranı

Sektörler/Yıllar	Türkiye		Yunanistan		İran		AET	
	1963	1968	1963	1968	1963	1968	1963	1968
Tarım	41.2	33.8	25.1	19.7	25.3	21.6	8.1	6.4
Sanayi	16.8	20.1	20.5	22.4	33.2	37.8	37.8	37.4
Hizmetler	42.0	46.1	54.4	57.9	41.5	40.6	54.1	56.2
Yurt İçi Gelir	100	100	100	100	100	100	100	100

Kaynak : III. Beş Yıllık Plan, s. 10, Tablo 5

D. TARIMSAL NÜFUSUN TOPLAM FAAL NÜFUS İÇERSİNDEKİ YERİ

Tarım sektörünün ekonomi içerisindeki ağırlığını ortaya koyan ikinci önemli ölçüt tarımda istihdam edilen işgücünün toplam istihdama oranıdır. Bu ölçüt aynı zamanda kullandığımız ilk ölçüt ile birlikte, bir ülkenin ekonomik gelişme seviyesinin en iyi göstergesi olmaktadır (16).

(16) Kazgan, A.g.e. s. 143.

Yirminci yüzyılın başlarında genellikle bütün ülkelerde tarımsal nüfusun toplam nüfusa oranı yüksekti. Bunun nedeni o tarihlerde ekonomik gelişmesini tamamlamış hiçbir ülkenin bulunmaması idi. Yine de bazı ülkelerde tarım sektöründe çalışan nüfus, tarım yapılabilen alanların dar olması nedeniyle günümüz gelişmekte olan ülkelere oranla daha azdı. Bu konuda da Türkiye'ye ait rakkamların incelenmesi bize yeterli bilgiyi verecektir. Aşağıdaki tabloda görüldüğü gibi tarım sektöründeki istihdamın toplam istihdama olan oranı yıllar itibariyle düşmüştür. Mutlak değer olarak tarımdaki istihdam genellikle gelişmenin üst düzeylerine yaklaşıncaya kadar yükselmekte, belli bir gelişme düzeyinden sonra düşmektedir. Bu durum Türkiye'de 1967 yılında görülmüştür. Tabloda da görüldüğü gibi tarım sektöründeki istihdam mutlak değer olarak 1962 yılına oranla 1962 yılına oranla 1967 yılında yükselmiş olmasına karşın 1972 yılında düşmüştür. Bu düşmenin ilerdeki yıllarda daha büyük bir hızda olması beklenmelidir.

TABLO 4

İstihdamın Sektörlerarası Dağılımı

	1962	1967	1972	Yüzde Dağılımı		
				1962	1967	1972
Tarım	9.220.000	9.070.000	8.770.000	77.1	71.3	65.0
Sanayi	995.000	1.175.000	1.520.000	8.3	9.2	11.3
Hizmetler	1.660.000	2.150.000	3.070.000	13.9	16.8	22.7
Bilinmeyen	80.000	340.000	130.000	0.7	2.7	1.0
Toplam	11.955.000	12.735.000	13.480.000	100.	100.	100.

Kaynak : III Beş Yıllık Kalkınma Planı, DPT Yayın no 1272, s. 78, Tablo 63.

Birçok iktisatçıya göre ekonomik gelişmenin istihdam etkisi şu şekilde olmaktadır. İlk olarak tarımdaki istihdam oranı azalırken, sanayi sektöründeki istihdam hızla artmakta ve gelişmenin belli bir düzeyine gelindikten sonra, teknolojik gelişme nedeniyle sanayideki istihdam oranı artmayıp, hizmetler sektöründeki istihdam hızla artmaktadır.

E. TARIMIN GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERİN İÇ ve DIŞ TİCARETİNDEKİ YERİ

Tarım sektörünün ekonomi içindeki ağırlığını ortaya koyan üçüncü ölçüt tarımın gelişmekte olan ülkelerin iç ve dış ticaretindeki payı olmaktadır.

Tarım bilindiği gibi doğrudan bir gelir yaratması yanında ekonomi içinde birde ticaret sektöründe yer alması nedeniyle dolaylı olarak gelir yaratmaktadır. Tarım bu anlamda da Türkiye'de yapılan iç ticaretin en önemli kaynağı olmaktadır. Bu durum 1963 yılında yapılan Sanayi ve İşyerleri Sayımında açıkça görülmektedir. Türkiye'de toplam sayısı 154.257 olan toptan ve perakende ticaret yapan işyerlerinin 80.909'u gıda maddeleri yani tarımsal mallar ile ilgilidir (17). Sadece bu rakamdan anlaşılabilceği gibi aşağıda görülen ticaret sektörünün yarattığı gelirin yarısından fazlası tarım sektörünce karşılanmaktadır.

TABLO - 5

Yaratılan Gelir	(000)				
Yıllar	1969	1970	1971	1972	1973
Ticaret Sektörü	13.399	15.442	20.364	25.707	33.802

Kaynak : 1974 Türkiye İstatistik Cep Yıllığı s. 194 Tablo. 205

(17) Bu konuda Bkz. Sanayi ve İşyerleri Sayımı DPT No. 567, 1964 ve 1973 Türkiye İstatistik Yıllığı, s. 343 Tablo: no. 345.

TABLO 6

İhracatın Sektörler İtibariyle Dağılımı

(1000 \$)

Sektörler	1962	1963	1964	1965	1966	1967
I Tarım/Toplam)	296.121	284.247	311.482	351.962	379.066	420.739
1. Hububat, Bakliyat ve diğer Gıda ürün.	6.625	8.293	11.306	11.809	12.282	8.721
2. Meyva Sebze	19.845	87.170	85.808	105.253	98.136	132.555
3. Orman ve Sanayi- de kullanılan Ta- rım ürünleri	163.455	150.747	184.919	198.065	242.401	254.066
4. Hayvancılık ve Balıkçılık	34.196	38.028	29.449	36.835	26.247	25.397
II Madencilik	16.526	10.561	14.940	20.979	23.155	20.734
III Sanayi	68.540	73.279	84.349	90.797	88.287	81.194
Genel Toplam	38.187	368.087	410.771	463.738	490.508	522.667

Kaynak. Kalkınan Türkiye DPT. 1969 s. 27.

Dış ticaret göz önüne alındığı zaman bütün gelişmekte olan ülkelerin en önemli ihracat kaynağının tarım sektörü olduğu gözden kaçmayacaktır. Türkiye'nin toplam ihracatının içerisinde tarım ürünlerinin payı Tablo-6'da görülmektedir.

Tablo-6'da görüldüğü gibi tarım sektörünün ihracaat gelirleri içerisindeki payı son derece büyüktür. Örneğin; 1962 yılında yapılan 381 Milyon Dolarlık toplam ihracatın 296 Milyon Dolarlık bir kısmını tarım ürünleri oluşturmaktadır. Tabloda incelenen dönemin son yılında ise yaklaşık 523 Milyon Dolarlık ihracatın yaklaşık 421 Milyon Dolarlık kısmı tarım ürünleri ihracatıdır. Yine görüldüğü gibi tarım sektörünün toplam ihracat içerisindeki payı yıllar itibariyle bir düşme göstermeyip bu sektörden yapılan ihracat devamlı olarak artmıştır.

II. TARIM SEKTÖRÜNÜN EKONOMİK GELİŞMEYE KATKILARI

A. GENEL OLARAK

Tarımsal gelişmenin, yani tarımdaki üretimin ve verimliliğin artmasının ekonomik gelişmeye beş şekilde katkısı olabilmektedir (18). Bunların başında ekonomik gelişmenin tarımsal ürünlerin talebinde büyük bir artış doğurması gelmektedir. Talep büyümesine uygun olarak tarımsal ürünlerin arzının arttırılabilmesi ekonomik gelişmeye katkıda bulunacak bunun tersi ise gelişmeye engel olacaktır. İkinci olarak ekonomik gelişmenin ilk dönemlerinde tarım ürünlerinin ihracatındaki bir artış ülke dışından sağlanan gelirleri arttırarak gelişmeye bir katkı yapabilecektir. Üçüncü olarak ise gelişme sürecinde özellikle sanayi sektörünün gereksindiği işgücünü tarım sektörü karşılayabilecektir. Dördüncü olarak, tarım gelişmekte olan ülkelerin hakim sektörü olarak, temel yatırımların ve diğer sektörlerin gelişmeleri için gerekli sermayenin büyük bir bölümünü karşılayabilecektir. Son olarakta tarımsal nüfusun gelirlerinin artması sanayi mallarının talebini arttırarak bu sektörün gelişmesini hızlandırabilecektir.

B. GIDA MADDELERİ ARZININ ARTMASIYLA SAĞLANAN KATKI

Gelişmekte olan ülkelerde herşeyden önce nüfusun artış hızı çok yüksektir (%1.5 - %3 arası). Nüfus artışı gıda maddeleri talebinde büyük bir artışa neden olur. Ayrıca bu ülkelerde bilindiği gibi gıda maddelerine olan talebin gelir esnekliği gelişmiş ülkelere oranla oldukça yüksektir. Böylece gelişme sürecinin ilk dönemlerinde kişi başına düşen gelirin artması ile gıda maddeleri talebinde büyük bir artış olur.

Bu iki faktörün bir arada bulunması gelişmekte olan ülkeler açısından kaçınılmaz olmaktadır. Bunların ekonomideki zararlı etkileri giderebilmek için tek yol açıkça anlaşılacağı gibi gıda maddeleri arzının bunlara paralel olarak arttırılmasıdır. Bir eko-

(18) Bu konuda Bkz. Kazgan, A.g.e. s. 177—197. Johnston ve Mellor. A.g.m.

nomide tarım sektörü ekonomik gelişmeye en önemli katkısını bu yolla, yani gıda maddelerinin arzından sağlanan artışla gerçekleştirebilir.

C. TARIMSAL İHRACATIN ARTMASIYLA SAĞLANAN KATKI

Tarımsal ihracatın genişlemesi, gelişme süreci içinde bulunan bir ülkenin gelirlerini ve döviz stokunu arttırmak yoluyla büyük bir katkıda bulunur. Bu şekilde artan gelirler ülke içindeki sermaye birikimini hızlandırarak diğer sektörlerde de artan miktarda yatırımların yapılabilmesine olanak sağlarken artan döviz gelirleri de dışarıdan yapılabilecek ithalatla yeni teknolojinin ülke içine girmesine neden olur.

Gelişmekte olan ülkelere tarımsal ihracatın sağladığı bu katkının yanında ihracat konusunda sadece tarıma dayanmanın bir çok sakıncaları vardır. Örneğin, gelişmekte olan bir ülkede tarıma dayalı olan ihracat genişletilmek istenildiği zaman eğer bu malların dış ülkelerdeki talep elastikiyeti uygun değil ise fiyatların büyük oranda düşürülmesi gerektiğinden, ihracat kendisinden umulan faydayı sağlamaz. Bu ve bunun gibi sakıncaların ortadan kaldırılması için tek yol ihraç mallarının çeşitlerini arttırmaktır, fakat bu da bilindiği gibi gelişmekte olan ülkeler açısından her zaman mümkün değildir.

D. TARIM DIŞI SEKTÖRLERE AKTARILAN İŞGÜCÜ İLE SAĞLANAN KATKI

Bilindiği gibi gelişmekte olan ülkeler geniş çapta bir sanayileşme süreci içine girmek istemektedirler. Birçok ülkede gelişmenin üst düzeylerine yaklaşıldıkça sanayi sektörünün gereksindiği işgücü karşılanamadığından dış ülkelere işgücü talebi yoluna gidilmiştir. Günümüzün gelişmekte olan ülkeleri böyle bir yola gitmek isteseler dahi pek başarılı olamayacaklar ve işgücü talebi karşılanamadığı için ekonomik gelişmede birçok dar boğazlarla karşılaşabileceklerdir.

Karşılaşılan böyle bir tıkanma noktasında tek kurtarıcı, tarım sektörünün diğer sektörlerle aktarabileceği işgücü olacaktır. Tarım

sektörünün diğer sektörlerere vereceği işgücü nedeniyle kendi içinde bir boğulmaya gideceği düşünülmemelidir. Bunun nedeni gelişme sürecinin hemen başlarında tarımda verimliliğin artması nedeniyle bu sektörde bir işgücü fazlası ortaya çıkacak, bu fazlalığın diğer sektörlerere aktarılması tüm ekonomi açısından yararlı olacaktır.

E. TARIMIN SERMAYE BİRİKİMİNİ ARTTIRILMASIYLA SAĞLANAN KATKI

Gelişmekte olan ülkelerde en önemli endüstri dalının tarım olduğunu daha önceki bölümlerde oratay koymuştuk. Bu nedenle gelişmekte olan ülkelerde sermaye birikiminin sağlanmasında en önemli görev tarım sektörüne düşmektedir.

Gelişmiş ülkelerde sermaye birikiminin en önemli kaynağı olan sanayi sektörü, gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerinin oldukça küçük bir bölümünü oluşturması nedeniyle, bu ülkelerde sermaye birikimine büyük ölçüde bir katkıda bulunamaz. Bilindiği gibi sanayi sektöründe büyük kazançların sağlanması için büyük yatırımlar gerekmektedir. Buna karşılık gelişmekte olan ülkelerde sermaye birikiminin az olması nedeniyle bu tip yatırımlar kolaylıkla yapılamaz. Diğer taraftan tarım sektörü gözönüne alınırsa bu sektörde yapılan küçük yatırımlar büyük kazançlar sağlayabilir. Ayrıca tarım sektöründe tüketim meylinin düşük olması nedeniyle yaratılan gelirler büyük çap yatırımlara yöneltilerek sermaye birikimine büyük katkılarda bulunabilir.

Gelişmekte olan ülkeler açısından bu konuda ortaya çıkan tek sorun tarımda yaratılan gelirlerin gelişmeyi hızlandıracak şekilde sanayi yatırımlarına dönüştürülmesidir. Bu da alınacak mali tedbirlerle büyük oranda gerçekleştirilebilir.

F. TARIMIN. SANAYİLEŞMEYİ UYARAK KATKI

Tarım sektöründe kişi başına düşen gelirdeki artış sonucunda sanayi sektörü mallarına olan talep artarak sanayileşmeyi uyabilir. Ortaya çıkan bu talep artışını karşılamak için sanayi sektörü yeni yatırımlara giderek ekonominin gelişme hızını artırır.

Bu varsayım daha önce tarım sektörünün sermaye birikimini arttırmak yoluyla gelişmeye sağladığı katkıyı açıklarken yaptığı-

mız varsayıma ters düşmektedir. Çünkü daha önce tarım sektöründeki fertlerin tüketim eğimlerinin düşük olduğunu ve elde ettikleri kazancın mali tedbirlerle sanayi yatırımlarına yönelebileceğini söylemiştik. Fakat burada üzerinde durmak istediğimiz konu tarım sektöründe çok az sermaye ile yaratılan gelirlerin ya yatırımlara yada sanayi malları tüketimine yönelerek her iki durumda da, sanayinin dolayısıyla ekonominin gelişmesine yapacağı katkıdır.

Sonuç olarak bu konuda, eğer tarım sektöründe yaratılan gelirler mali tedbirler yoluyla sermaye birikimine katkıda bulunmazsa en azından sanayi malları tüketimine yönelerek ekonominin gelişmesine katkıda bulunacaktır, diyebiliriz.

III. TÜRK TARIMININ ÖNEMLİ EKONOMİK SORUNLARI

A. GENEL OLARAK

Tarım sektörü Türk ekonomisinin en büyük ve en eski sektördür. Bu nedenle bu sektör geleneklerine bağlı, babadan görme, tecrübi yöntemleri uygulayan büyük bir küttedir. Böyle büyük bir kütteleninde, yeniliklere ve teknolojik gelişmeye açık olmaması birçok sorunlar doğurmaktadır.

Tarım sektörünün önemli sorunlarından biri yukarıda sözünü ettiğimiz gibi bu sektörün ekonominin diğer sektörlerine oranla daha tutucu olması ve yeni üretim tekniklerinin buraya kolaylıkla girememesidir.

Üretimin geniş ölçüde tabiata bağlı olması, verimlilik ve üretim miktarlarının doğal koşullar tarafından belirlenmesi tarım sektörünün kendisine özgü sorunlarından en önemlisini oluşturmaktadır. Bunun yanında tarım sektöründe hem toprak birimi başına ve hemde çalışan kişi başına hesaplanan verimliliğin düşük olması ve ayrıca verim düzeyinin dalgalanma gösterip devamlı bir şekilde yükselmemiş olması bu sektörün en önemli sorunlarından bir diğerini oluşturmaktadır.

Bunların dışında tarım sektörünün en önemli diğer iki sorunu şunlardır. Bunların birincisi, Türkiye’de tarım ürünlerinin pazarlanmasının, yetersizliği ve iç ve dış pazarlardaki satışı

ile ilgili sorunların gün geçtikçe daha fazla önem kazanmasıdır. İkincisi ise tarım sektöründe geniş ölçüde karşılaşılan işsizlik türleridir.

Tarım sektörünün yukarıda saydığımız önemli sorunlarının yanında gözden uzak tutulmaması gereken birçok sorunu daha vardır. Bunların başlıcaları şunlardır;

Türk tarımında özellikle gıda maddeleri üretimin büyük bir kısmı öz tüketime ayrılmaktadır. Tarımda kullanılan girdilerin önemli bir kısmı işletme içersinden sağlanmaktadır. Tarımda işbölümü ve ihtisaslaşma sınırlıdır. Türkiye’de tarımsal ürün fiyatları genellikle dalgalı ve istikrarsızdır. Tarımsal fiyatlar oransal olarak düşük düzeydedir. Tarım sektörünün sermaye biriktirme kapasitesi ve imkanı üretim ve gelirlerin düşüklüğü nedeniyle sınırlıdır. Gerek iç gerek dış krediler tarım sektöründe çok kıttır. Tarım sektöründe toprak mülkiyeti ve işletmeciliğinde birçok yapısal bozukluklar görülmektedir.

Buraya kadar sözünü ettiğimiz tarım sektörüne özgü sorunların tümünün ayrıntılı olarak incelenmesi gerekmektedir. Çünkü bu çalışmada incelenmeye çalışılan tarım sektörünün ekonomik gelişmeye katkıları ancak bu sorunların tam olarak ortaya konup, çözümleriyle sağlanabilecektir. Ancak burada sadece tarım sektörünün en önemli görülen dört sorunu biraz daha derinlemesine ortaya konmaya çalışılacaktır.

B. ÜRETİMİN TABİATA BAĞLILIĞI

Tarımsal üretim genel olarak üç açıdan doğal koşullara bağlı olmaktadır. Bunların birinci tarımsal üretim arzı esnek olmayan bir üretim faktörü, yani toprak üzerinde yapılmaktadır. Burada yapılan üretim doğrudan doğruya bu toprağın niteliklerine ve varolan iklime bağlı olmaktadır. Kısacası üretim tekniğinin değişmediği varsayılırsa, üretim fonksiyonu ve faktör verimlilikleri toprağın ve iklimin nitelikleri tarafından belirlenmektedir (19). Örneğin, iyi niteliklere sahip topraklar üzerinde yapılan tarımsal üretimde, emek ve sermaye gibi öteki üretim faktörlerinin verimliliği

(19) Gülten Kazgan, Tarım Ekonomisi..... s. 24.

yüksek olmakta, tersine kötü nitelikli topraklarda söz konusu faktörlerin verimliliği düşük olmaktadır. Ayrıca yukarıda sözünü ettiğimiz gibi üretimde kullanılacak faktörlerin miktarları diğer bir deyişle üretim fonksiyonu da toprağın ve iklimin niteliklerine bağlı olmaktadır.

İkinci olarak üretim tekniği ve hava koşulları dışındaki doğal etkenlerin değişmediği varsayılırsa, ürün miktarı ve faktör verimlilikleri o üretim döneminin hava koşulları tarafından belirlenir. Gerçekten Türkiyede tarımsal üretim miktarı yıldan yıla değişmekte ve sürekli bir artış izlenememektedir. Aşağıdaki tabloda görüldüğü gibi hava koşullarına bağlı olarak tarımsal üretim yıldan yıla dalgalanmalar göstermiş ve bazı yıllarda bir önceki döneme göre önemli düşüşler göstermiştir. Açıkça anlaşılabilceği gibi bu dalgalanmaların en önemli nedeni hava koşullarında yıldan yıla ortaya çıkan değişimlerdir.

TABLO 7

TÜRKİYE'DE YILLARA GÖRE BAZI TAHILLARIN ÜRETİMİ

	1000 Ton							
	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967
Buğday	8.450	7.000	8.450	10.000	8.300	8.500	8.400	10.000
Arpa	3.700	2.943	3.500	4.288	3.200	3.300	3.325	3.800
Çavdar	700	570	690	900	735	775	850	900
Yulaf	530	435	450	500	550	540	510	510
Mısır	1.090	1.017	800	990	1000	945	1.000	1.050
Pirinç	110	140	165	130	100	130	150	140
Toplam	14.580	12.105	14.055	16.808	13.885	14.190	14.235	16.400

	1968	1969	1970	1971	1971	1972	1973	1974
Buğday	10.000	9.520	10.500	10.000	13.500	12.200	10.000	11.000
Arpa	3.800	3.500	3.740	3.250	4.170	3.725	2.900	3.380
Çavdar	900	820	817	630	895	755	690	560
Yulaf	510	450	468	415	455	396	380	380
Mısır	1.050	1.000	1.000	1.040	1.135	1.030	1.100	1.200
Pirinç	140	123	126	160	175	122	159	150
Toplam	16.400	15.413	16.651	15.495	20.330	18.288	15.229	16.670

Kaynaklar : (1) Kalkınan Türkiye (Rakamlarla 1923-1968) DPT 772-KD : 62 Ankara, 1969.

(2) Türkiye İstatistik Yıllığı. 1975 DİE: 750 Ankara 1976.

Yukarıdaki tabloda incelenen yılların tümünde sayılan tahılların ekim alanı yaklaşık 13 Milyon Hektar olarak sabit kalmıştır. Diğer bir deyişle söz konusu tahıllara ayrılan üretim alanı değişmemiş ve bu kesimdeki üreticiler diğer ürünlerin üretimine kaymamışlardır. Bu nedenle üretim alanı ve üretici sayısı sabit olmasına rağmen üretim miktarındaki değişimler önemli ölçüde hava koşullarının etkisi ile açıklanabilir.

Üçüncü olarak tarımsal üretim mevsimlik bir niteliğe sahiptir. Örneğin, tahıl üretiminde ilkbahar ve yaz mevsimlerinde faktör kullanımı artmakta bunların dışındaki mevsimlerde ise çok düşmektedir. Eğer tarımsal üretimde birbirini takip eden ürünler, diğer bir deyişle ekleme yetiştirilmiyorsa yada tarım dışı üretimde bulunulmuyorsa faktör kullanımında ortaya çıkan bu değişimleri doğal karşılamak gerekir (20).

C. TARIMDA VERİMLİLİK DÜŞÜKLÜĞÜ

Verimlilik, geniş anlamda, insanların gereksinimlerini tatmin eden kaynakların etkinliğinin ölçüsüdür. Dar anlamda verimlilik, üretilen mal ve hizmet miktarları ile üretimde kullanılan faktör miktarları arasındaki ilişki şeklinde tanımlanmaktadır (21).

(20) Kazgan, A.g.e. s. 7.

(21) Erden Öney, Verimlilik Kavramları ve Ölçülmesi. SBF Yayını. No. 265 Ankara 1968.

Tarım sektöründe verimlilik ilişkileri iki şekilde incelenmektedir. Bunlar kısmi verimlilik ve makro verimlilik hesaplamaları şeklindedir (22). Kısmi verimliliği, üretimde kullanılan toprak birimi başına ve üretimde çalışan kişi başına düşen tarımsal çıktı olarak hesaplanan verimlilik oranları oluşturmaktadır. Makro verimlilik ise tarımsal üretimde kullanılan girdi ve çıktı miktarları arasında makro ilişkilerden yararlanarak hesaplanmaktadır.

Türk tarımında verimlilik konusunda çok sayıda çalışma yapılmıştır. Bunların tümünde verimliliğin düşük olduğu sonucuna varılmış ve bu düşüklüğü doğuran nedenler incelenmiştir (23). Ayrıca yukarıda sözünü ettiğimiz çalışmalarda da belirtildiği gibi Türk tarımında verimlilik düzeyi devamlı bir artış göstermeyip devamlı dalgalanmalar göstermiştir. Bu konuda, aşağıdaki tablo bize yeterli bir kanıt olmaktadır.

TABLO 8

TÜRKİYE'DE BAZI TAHILLARIN HEKTAR BAŞINA VERİMİ

	Kg/Hektar							
	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974
Buğday	1.250	1.154	1.212	1.163	1.552	1.397	1.130	1257
Arpa	1.394	1.304	1.392	1255	1.604	1472	1137	1291
Çavdar	1.224	1.188	1.193	969	1.366	1208	1131	933

Kaynak : DİE Türkiye İstatistik Yıllığı 1975.

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi üç tahıl için hesaplanan hektar başına verim devamlı bir artış göstermemiş ve sürekli olarak dalgalanmıştır. Bunun nedeni daha önceki sayfalarda ortaya konduğu gibi tarımın geniş ölçüde doğal koşullara bağlı olmasıdır.

(22) Nazmi Demir, Türkiye Tarımında Makro Prodüktivite 1950—1969. DPT: 1292-İPD 351 Ankara 1973.

(23) Bu konuda yapılan çalışmaların önemleri şunlardır: Uğur Korum, «Matematiksel İstatistiğe Giriş» SBF Yayınları Ank. Nazmi Demir, A.g.e. Hakkı Develiler, Turgut Türkel «Tarım Sektöründe verimlilik» MPM Ankara 1973. Oktay Varlıer «An Analysis of Interregional Efficiency on the Allocation of Resources in the Turkish Agriculture DPT No. 533 Aralık 1967. Nuran Uras «Tarım Sektöründe Üretim ve Verimlilik İlişkileri» Ocak 1973. Mete Törüner, Ömer Karakaya «Bitkisel Üretimde Faktörlerin Dağılımı Verimlilik ve Üretim Fonksiyonları. DPT. No. 1388 Ekim 1974.

D. TARIM SEKTÖRÜNDE KARŞILAŞILAN İŞSİZLİK TÜR- LERİ

Türk tarım sektöründe bir üretim faktörü olarak işgücünün diğer üretim faktörlerine oranla daha fazla olduğu açıktır. İşgücünün diğer faktörlere oranla daha fazla olması bu sektörde işsizlik yaratmaktadır.

Türk tarımında genel olarak üç tür işsizlik söz konusudur. (24). Bunların birincisi mevsimlik işsizlik olmaktadır. Bilindiği gibi mevsimlik işsizlik işgücünün yılın bazı aylarında istihdam edilip diğer aylarında işsiz kalması şeklinde olmaktadır (25). Ülkemizde birçok tarım ürününün üretimi mevsimlik bir görünümde dir. Eğer üreticiler sadece bu tür bir ürünü üretiyorlarsa ve bunun dışında herhangi bir üretimde bulunmuyorsa doğal olarak yılın belirli mevsimlerinde işsiz kalacaklardır.

Bu sektörde ikinci olarak görülen işsizlik türü gizli işsizliktir. Bu işsizlik türünde işgücü istihdam edilmekte fakat işgücünün verimliliği çok düşük yada sıfır olmaktadır (26). Bunun nedeni yukarıda sözünü ettiğimiz gibi, söz konusu faktörün diğer üretim faktörlerine oranla daha fazla olmasıdır

Tarımda görülen üçüncü tür işsizlik ise yapısal işsizliktir. Bu işsizlik türü, bilindiği gibi ekonomik yapıdaki aksaklıklardan doğmaktadır (27). Başka bir deyişle bu tür işsizlik tarım sektöründeki organizasyon bozuklukları, üretim yöntemlerinin ve araç, gereçlerin ikelliği nedenlerinden doğmaktadır. Anlaşılabilceği gibi, yukarıda sözü edilen bozuklukların ortadan kaldırılmasıyla sağlanabilecek istihdam olanakları ile varolan istihdam olanakları arasındaki fark bize yapısal işsizliği vermektedir.

E. TARIM ÜRÜNLERİ PAZARLAMASI

Tarım ürünleri pazarlamasındaki amaç, üretimden tüketime kadar süren hizmet ve işlemlerin ülkenin gerçek ihtiyaçlarına ve

(24) Türkiye Ekonomi Kurumu, İktisadi Araştırmalar Enstitüsü, «Türkiye Ekonomisinde Produktivite Meseleleri» Ankara, 1958, s. 29.

(25) Halil Dirimtekin, Genel İktisat Makro, Eskişehir 1976. s. 217.

(26) Halil Dirimtekin, A.g.e. s. 222.

(27) Dirimtekin, A.g.e. s. 220.

bu ürünlerine olan dış talebe uygun bir yönde düzenlenmesi ve pazarlamada günün gerektirdiği gelişmenin sağlanması, üreticinin çıkarlarının tüketicilerinkiyle bu uyum içersine sokulmasıdır.

Günümüzde tarım ürünleri pazarlamasının ve değerlendirilmesinin genellikle yeterli olmadığı herkesçi kabul edilen bir gerçektir. Türkiye’de tarımsal üreticiler çok zaman nerede, ne zaman ne kadar, ne için ve neler üreteceğini bilmediği gibi ürettiklerini kime ve ne fiyatla satacağını bilmemektedir. Bu açıdan ülkemizde iç ve dış talebe uygun nitelik ve miktarlarda mal pazarlanamamaktadır.

Pazarlama fonksiyonları üretimden tüketime kadar bir bütün oluşturmaktadır. Günümüzde tarım sektöründe bu bütünde birçok bozukluklar ve eksiklikler görülmektedir. Bu bozukluklar, ürünün hasadı, toplanması, nakliyesi, depolanması, standardizasyonu, işlenmesi, ambalajlanması ve dağıtım aşamalarında ortaya çıkmaktadır. Bunların dışında bu sektörde iç ve dış pazarlama araştırmaları, haberleşme olanakları ve araçları oldukça sınırlıdır.

Tarım sektöründe yapılacak üretim planlamasında iç ve dış talebe cevap verebilecek çeşit, miktar ve kalitede üretim yapılabilmesi ve bu üretimi karşılamak için pazarlama olanaklarının artırılması gerekir. Bunu sağlamak içinde önce istikrarlı bir fiyat politikası uygulanmalı ve pazarlama olanaklarının artırılabilmesi için geniş bir iç ve dış pazarlama araştırması yapılarak çiftçinin üretimini talebi ve fiyatı bilerek yapması sağlanmalıdır.

Tarım sektöründeki üreticilerin kendi aralarında yeterince örgütlenmemiş olmaları nedeniyle, ürünlerin değerlendirilmesi ve pazarlanmasında söz sahibi olmamakta ve bu fonksiyonlar bir takım araçlar tarafından görülmektedir.

Yukarıda sözünü ettiğimiz araçların tamamen ortadan kaldırılması mümkün değildir. Fakat bu sektörde, tüm diğer sektörlerde olduğu gibi varolan araçların bir kısmının kaldırılma yollarının bulunması ve bu kaldırılan araçların yerini üreticilerin alması sağlanabilir.

IV. SONUÇ

Türk ekonomisinde tarım sektörünün önemini ortaya koyabilmek için ilk olarak Türkiye’nin gelişmekte olan bir ülke olması ne-

deni ile, tarım sektörünün özellikleri ve yapısı ile ekonomik gelişmenin karşılıklı etkileşimlerini gözden uzak tutmamak gerekir. Bu nedenle bu çalışmada ilk olarak ekonomik gelişme ile tarımın ilişkisi ortaya konulmuştur.

Ekonomik gelişme yukarıda sözü edildiği gibi basit olarak kişi başına düşen gelirin artma süreci olarak tanımlanmaktadır. Bu kavram aslında, ekonomideki kişilerin tutumlarında, örgütlerin yapı ve organizasyonlarında, üretim tekniğinde, hatta ekonominin çatı ve bünyesinde ortaya çıkan değişimleri ifade etmesine karşılık çok zaman kişi başına düşen gelir artışı ile ekonomik gelişme betimlenebilmektedir. Bunun nedeni daha önce ortaya koymaya çalıştığımız gibi kişi başına düşen gelirin artması, tek başına, gelişme süreci boyunca ortaya çıkan değişmelerin kaynağı olabilmektedir. Ayrıca gelirlerle birlikte sermaye birikimi artarak ekonomi sanayileşmekte ve gelişmekte olan ülkelerde sanayileşme ile ekonomik gelişme eş anlamlı olarak kullanılabilir.

Daha sonra çalışmamızda kullandığımız üç farklı ölçüt gelişmekte olan ülkelerde, özellikle Türkiye’de tarımın önemini açıkça ortaya koymaktadır. Günümüzün gelişmekte olan ülkelerinde tarımın önemi gerçekten küçüksenemez. Ancak bu ülkeler gelişmenin üst düzeylerine ulaştıkça tarımın ekonomileri üzerindeki baskısı azalmakta ve tarım sektörü giderek diğer sektörlerle benzerdir. Buna rağmen tarım gelişmenin en üst düzeyinde dahi kendine özgü özelliklerini tamamen yitirmemekte ve ekonomiyi diğer sektörlerle oranla çok farklı bir şekilde etkilemektedir.

Tarım sektörünün ekonomik sorunları konusunda ise kanımızca Türkiye ile tüm diğer gelişmekte olan ülkelerin sorunları arasında büyük farklar bulunmamaktadır. Bu nedenle yukarıda başlıcalarını saydığımız ve incelemeye çalıştığımız sorunlar tüm gelişmekte olan ülkelerin sorunu olmakta ve bu ülkelerde ekonomik gelişmenin sağlanabilmesi için çözüm bekleyen en önemli konular olmaktadır.

KAYNAKLAR

1. Halil Dirimtekin : Genel İktisat (Mikro) İ.T.İ.A. Eskişehir 1976.

2. Halil Dirimtekin : **Genel İktisat (Makro) İ.T.İ.A. Es-kişehir 1976.**
3. Gülten Kazgan : **Türkiye’de Tarımsal Gelişme, İ.Ü.İ.F., İstanbul 1966.**
4. « « : **Türkiye Ziraatında Arz Fonksiyonu, Sermet Mat. İstanbul 1962.**
5. » « : **Tarım Ekonomisi ve İktisadi Gelişme, İ.Ü.İ.F. İstanbul 1970.**
6. Aykut Herakmen : **Türkiye’de Tarım Sektörüne Yapılan Mali Yardımlar ve F.E.O.G.A. E.İ.T.İ.A. Ankara, 1969.**
7. Memduh Aytür : **Kalkınma Yarışı ve Türkiye, Bilgi Yayınevi, Ankara 1970.**
8. Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti : **İktisadi Kalkınmanın Zirai Cephesi III. Konferans, Sermet Mat. İstanbul, 1964.**
9. Tarım Bakanlığı : **Türkiye’nin Tarımsal Üretim Projeksiyonu, 1968-2000, Başbakanlık Basımevi, 1969.**
10. Turan Güneş : **Türkiye Tarımının Temel Sorunları ve Çözüm Yolları, Ziraat Fak. Ankara.**
11. Metin Ülgüray : **Kalkınma Sorunu, Varlık Yayınevi İstanbul, 1974.**
12. İbrahim Aksöz : **Zirai Ekonomiye Giriş Atatürk Üni. Erzurum, 1972.**
13. B.F. Johnston J.W. Mellor (Çev. Selçuk Özdeğiz) : **İktisadi Kalkınmada Tarımın Rolü, İktisadi Kalkınma, Seçme Yayınlar, ODTÜ Ankara, 1966.**
14. Sabri Ülgener : **Milli Gelir ve İstihdam, Sermet Matbaası İstanbul, 1966.**

15. Erden Öney : **Verimlilik Kavramları ve Ölçülmesi**, SBF. No.265, Ankara 1968.
16. Nazmi Demir : **Türkiye Tarımında Makro Prodük-tivite (1950-1969)**, DPT No. 1292 Ankara 1973.
17. Uğur Korum : **Matematiksel İstatistiğe Giriş**, SBF, Ankara
18. Hakkı Develier, Turgut Türkel : **Tarım Sektöründe Verimlilik**, MPM Ankara 1973.
19. Oktay Varlıer : **«An Analysis of Interregional Effi-ciency in the Allocation of Resour-ces in the Turkish Agriculture**, DPT. No. 533 Aralık 1967.
20. Nuran Uras : **Tarım Sektöründe Üretim ve Verim-lilik İlişkileri**, Ankara 1973.
21. Mete Törüner Ömer Karakaya : **Bitkisel Üretimde Faktörlerin Dağı-lımı Verimlilik ve Üretim Fonksiyon-ları**, DPT. No. 1388 Ankara 1974.
22. Türkiye Ekonomi Kurumu İktisadi Araştırmalar Enstitüsü : **Türkiye Ekonomisinde Prodüktivite Meseleleri**, Ankara 1958.